

psychological ones (his lifestyle, genetic factors, age, sex, marital status, education, professional experience, meeting basic needs); those of personal character (his personal dispositions, level of aspiration, neuroticism, anxiety, character features, beliefs, self-appraisal and self-esteem level, social interaction skills, sense settings, values, personality orientation, professionalism level, spiritual and creative potential, formation of productive activity and communication style); emotional ones (state of his emotional sphere, psycho-emotional experience); social and psychological peculiarities (circle of contacts, psychological climate among teachers, social support level); organizational and pedagogical (teacher's workload, working conditions, work and rest regime, working hours, availability of health preserving in the educational space of his educational establishment). Comprehensive analysis of professional health determinants will be the basis for determining the directions of preventive and psycho-correctional work with future specialists.

Key words: the professional health, a teacher, factors and conditions of professional health, the professional health determinants.

УДК 378.005.3

Сергеева Л.М.*

ІНСТИТУЦІЙНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті мова йде про сучасні підходи до побудови інституційного освітнього простору та розглянуть його як сукупність змістовних процесів управлінської та професійно-освітньої діяльності суб'єктів. Сконцентровано увагу на якості підготовки кваліфікованих робітників, що породжує необхідність цілеспрямованого забезпечення процесу інституціалізації професійної освіти, зокрема її систематичного наукового дослідження. Визначено фактори практики формування інституційного освітнього середовища, теоретично обґрунтовано вимоги інституційного освітнього середовищного підходу до управління розвитком професійного навчального закладу.

Ключові слова: інституційне освітнє середовище, регіональний освітній простір, професійно-освітній простір, конкурентоспроможність на регіональному ринку праці.

В умовах ринкової економіки, інформаційно-технологічного розвитку розширюються функції професійної освіти, відбувається її трансформація в професійну освіту і навчання, що відповідає світовим тенденціям неперервної освіти – освіти упродовж життя. У всіх цивілізованих країнах здійснюється активний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх упровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій [4].

Розвиток України як незалежної, демократичної, правової європейської держави потребує створення відповідної системи професійної освіти та навчання, спрямованої на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які визначають темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу і здатні до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності, швидкої адаптації до змін у соціально-економічній сфері, у галузях науки, техніки і технології.

У вітчизняній системі професійної освіти сьогодні відбуваються перетворення, пов'язані з постійною адаптацією до мінливих умов зовнішнього середовища. На рубежі ХХ–ХХІ ст. сформувалася нова парадигма професійної освіти, заснована на тому, щоб навчити людину жити в інформаційному суспільстві, створити їй умови для безперервного розвитку та набуття у процесі утворення навичок швидкого перемикавання на суміжні галузі професійної діяльності.

Усі процеси ринкової трансформації відбуваються на конкретній території, соціально-економічна специфіка якої з необхідністю накладає відбиток на будь-які

* © Сергеева Л.М.*

зміни в діяльності учасників сфери освітніх послуг професійної освіти як соціально-економічної системи.

Проблема теоретичного осмислення інституційного освітнього середовища актуальна у вітчизняному науковому просторі. Вагомий внесок у розроблення цієї проблеми зробили українські дослідники О. Антонова, М. Братко, Л. Макар, О. Мещанінов, Т. Топчій, Ж. Чернякова, О. Ярошинська та і зарубіжні науковці А. Артюхіна, Н. Василенко, Е. Скоблева, В. Слободчиков, А. Циренова, В. Шевченко та ін.

Так, у працях М. Братко аналізується сутнісний зміст понять «середовище», «освітнє середовище», «освітнє середовище вузу», «освітнє середовище університетського коледжу» [2]. О. Антонова досліджує значення освітнього середовища вищого навчального закладу в розвитку здібностей та обдарованості студентів, запропонувала авторську модель обдарованості, суттєвим компонентом якої визначено розвивальне освітнє середовище [1]. Ж. Чернякова аналізує поняття «інтернаціоналізація інституційного освітнього простору» [10]. О. Ярошинська досліджує різні підходи до діагностики освітнього середовища, виділення критеріїв і показників її сформованості [12].

Мета статті – проаналізувати сутність інституційного освітнього середовища професійного навчального закладу.

Інтерес до феномену інституційного освітнього середовища (далі – ІОС) зумовлений його зростаючим значенням як чинника управління розвитком професійного навчального закладу (далі – ПНЗ), який складається з тих наукових прогнозів і досліджень, які розглядають ІОС як джерело розвитку навчального закладу і як умову якісної професійної освіти. Ідея інституційного освітнього середовища в управлінні ПНЗ є ключовою. Це така побудова освітнього простору, коли інституційне освітнє середовище розглядається як сукупність змістовних процесів управлінської та професійно-освітньої діяльності суб'єктів.

У контексті сучасної культурної глобалізації відставання від країн-лідерів у галузі освіти, означає уповільнення розвитку у всіх сферах суспільного життя, унеможлиблює здійснення модернізаційних проривів. Збільшення уваги до якості підготовки кваліфікованих фахівців породжує необхідність цілеспрямованого забезпечення процесу інституціалізації професійної освіти, зокрема її систематичного наукового дослідження. Саме виявлення ставлення до професійної освіти з боку різних суб'єктів освітнього процесу (мікросоціальні фактори) її інституціалізації виявляє останнім часом відсутність негативного ставлення з боку громади, яка сприймає професійну освіту як відкриту та варіативну, доступну, здатну забезпечити тих, хто навчається, цілковитою мобільністю в соціумі і свободою вибору [8]. До найбільш значущих факторів, що справляють вплив на систему професійної освіти і ПНЗ, належать економічні, правові, політичні, соціальні, культурні, психологічні, технологічні, тобто елементи освітньої метаструктури, які утворюють систему макросоціальних факторів інституціалізації професійної освіти. На нашу думку, формуванню позитивного ставлення до ПНЗ буде сприяти її більш гнучкий та мобільний характер, диверсифікаційні процеси, які вже відбуваються.

Надзвичайно важливим аспектом є активізація діалогу між ПНЗ, владою та громадськістю, зокрема через регіоналізацію, обговорення перспектив інституційного розвитку системи професійної освіти, розбудови її інституційної спроможності; розроблення механізмів реагування ПНЗ на пропозиції роботодавців, органів управління освітою тощо.

У теорії інституціоналізму присутня така категорія, як інституційне середовище. Під таким середовищем розуміється сукупність основоположних політичних, соціальних і юридичних правил, які утворюють основу для виробництва, обміну і розподілу [5].

Так чи інакше, але в строгому сенсі слова інститути, інституційне середовище – це комплекс норм, звичаїв, правил. Разом із тим деякі автори [9; 11] пропонують розширювальне трактування структури інституційного середовища. Відповідно до цього трактування, інституційне середовище умовно поділяється на підсистему нормативну (норми, правила) і підсистему організаційно-технічну (установи та організації). Відповідно кожна з підсистем інституціонального середовища розпадається на формальну і неформальну складові.

Під інституціональним освітнім середовищем навчального закладу розуміється вся сукупність норм і правил, що регламентують і обмежують взаємини керівництва, педагогів і учнів, а також усіх груп зацікавлених осіб (вищих інстанцій, батьків, роботодавців, соціальних партнерів та ін.).

Система професійної освіти є найважливішим елементом інституційної структури суспільства. Механізми реформування вищої школи, реалізовані нині, повинні спиратися на чітке уявлення про інституціональний простір, у рамках якого відбувається реалізація освітніх послуг, і про взаємозв'язки, які забезпечують ефективне функціонування системи [3; 6].

Теоретичне обґрунтування вимог ІОС підходу до управління розвитком ПНЗ здійснюється через діагностику, проектування і перетворення руйнівних можливостей середовища (кризові явища економіки, збільшення попиту на кваліфіковані робітничі кадри, підвищені вимоги роботодавців до якості професійної освіти) на збереження функціонування навчального закладу.

Освіта, як галузь господарства, також переживає нині період найсерйозніших змін, пов'язаних зі зміною принципів взаємодії з усіма зацікавленими сторонами – державою, учнями, роботодавцями, місцевими громадами тощо. Залишаючись найважливішою підсистемою суспільства, відповідальною за передання соціального досвіду і формування трудового потенціалу, а в сучасних умовах – людського капіталу, освіта зазнає трансформації набору основних інституційних норм.

Як показали дослідження, тільки на основі інституційної трансформації соціального контракту з приводу надання освітніх послуг, реалізованої в процесі реформування, можливо повне або принаймні часткове рішення, сучасних проблем освіти: відставання темпів змін інститутів освіти від перетворення загальної світової та вітчизняної інституційних середовищ; посилення проблеми якості та доступності освіти як довірчого блага в умовах ослаблення його державних гарантій; скорочення сукупного попиту на освіту з демографічних причин [6].

Проектування ІОС уявляється нам як аналіз (діагностика) і побудова освітніх ситуацій, в яких вибудовуються якісні зв'язки між суб'єктами середовища (соціальними партнерами, залучення роботодавців у процес підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів, оновлення навчально-матеріальної бази ПНЗ та змісту професійної освіти, якості надання освітніх послуг, конкурентоспроможності навчального закладу на регіональному ринку праці тощо).

Отже, управління здійснюється через взаємодію і має м'який ненасильницький характер. Спрямоване управління на перетворення середовищ ІОС і представляє діяльність особливого роду. У цьому зв'язку найважливішими завданнями управління є вдосконалення системи та підвищення якості інформаційного забезпечення, що визначає своєчасне прийняття якісних управлінських рішень; створення ефективної системи управління якістю освіти, статистики та моніторингу; освоєння управлінськими кадрами сучасних технологій тощо.

Щоб управління мало універсальний характер, наша концепція управління розвитком ПНЗ побудована в логіці еволюції науки управління, зіставленні провідних методологічних підходів – системного, функціонально-структурного, ситуативного, синергетичного, середовищного.

Управлінські дії передбачають перманентну зміну (перетворення), деяку плинність і перехід з однієї якості ситуації в ситуацію іншої якості. Це визначає, що інституційне

освітнє середовище, будучи засобом та умовою розвитку, визначає характер управлінських дій. Інтеграція позитивних можливостей управлінських ситуацій щодо перетворення ІОС веде до створення професійно-освітнього простору ПНЗ у регіоні. Поняття «регіональний освітній простір» можна розглядати у двох площинах: як середовище, територію, у межах якої діють єдині, узгоджені правила інноваційної діяльності, і як цілісну систему, результатом функціонування якої є новітні ідеї та оригінальні технології.

Механізм формування управлінського освітнього простору ПНЗ складається з двох елементів: статичного (визначення етапів організаційно-управлінської діяльності) та динамічного (моделювання організаційної структури управління розвитком ПНЗ). Складовими такої системи можуть бути такі компоненти: інфраструктура, кадровий потенціал, управлінська культура та моніторинг управлінської діяльності. Усі компоненти системи взаємозв'язані, взаємозумовлені. Зазначені складові тільки в єдності творять цілісну систему, чітке функціонування якої здатне породжувати нову якість у вигляді нових ідей та досвіду. Водночас важливою умовою їх реалізації є створення механізму функціонування цілісної системоутворюючої діяльності, яка забезпечить якість інноваційної продукції.

Таким чином, практика формування ІОС визначається такими факторами: раптовістю, актуальністю, невизначеністю, новизною, нестандартністю, екстремальністю професійно-управлінської праці.

Виходячи з перерахованих факторів, можна виділити провідні компоненти у змісті управління розвитком ПНЗ: мотиваційний, пізнавальний, функціонально-діяльний. Для педагогічної теорії і практики важливо віднайти такий механізм реформування (перетворення, змінювання, модернізації, оновлення) освітніх систем, який одночасно є і їх природним розвитком (саморозвитком), і забезпечує досягнення попередньо визначених цілей обраним способом протягом визначеного періоду. Роль теорії і практики освітнього менеджменту в сучасних умовах модернізації управління розвитком ПНЗ перетворився в рушійну силу освітнього процесу, став фактором якості вітчизняної професійної освіти в період її входження в єдиний європейський та світовий простір.

Важливо, щоб знання про механізми реформування професійної освіти були представлені і як цілісна теорія, і як ефективна технологія, що дозволить практичним працівникам забезпечувати розвиток інституційних освітніх систем у конкретних умовах їх функціонування.

Теорія модернізації управління розвитком ПНЗ передбачає запровадження інноваційних технологій управління якістю профосвіти: розроблення та впровадження державних стандартів ПТО з професій широких кваліфікацій; оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції); оптимізацію мережі ПНЗ різних типів, професійних спрямувань і форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; розширенні їх автономії, створення навчально-виробничих комплексів; удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідно до реальних потреб економіки, регіональних ринків праці, запитів суспільства; удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників та бази вищих навчальних закладів та профільних ПНЗ [7].

Узагальнюючи викладене, ми вважаємо, що інституційне освітнє середовище ПНЗ формується на основі посилення гуманізації всіх відношень між суб'єктами навчально-виховного і навчально-виробничого процесів на всіх рівнях профосвіти знизу догори; перетворення справи керівництва та управління зі сфери користолюбства та безвідповідальності у сферу наукового, високопрофесійного управління; створення організаційно-психологічних умов для об'єднання педагогів і учнів, для їх кооперації у всіх сферах педагогічної діяльності, для запобігання розриву в ланцюжку передачі

знань, умінь та навичок у професійній освіті та навчанні; створення відповідного освітнього середовища; створення організаційно-педагогічних умов залучення роботодавців до управління розвитком ПНЗ; розвитком процесу диверсифікації профосвіти в контексті інституційного розвитку ПНЗ; професійного розвитку і саморозвитку педагогічного колективу ПНЗ; інформатизації профосвіти як технологічної основи ефективного управління ПНЗ; ефективності критеріального підходу до діагностики професійної діяльності педагога ПНЗ; взаємодії ПНЗ і регіональних центрів зайнятості.

Подальшого дослідження потребують інституційні умови і фактори розвитку освітнього середовища професійного навчального закладу, науково-педагогічний супровід (систематичний науковий аналіз процесу розвитку ПНЗ, спрямований на забезпечення всіх суб'єктів профосвіти інформацією, необхідною для його коригування) та інституційний аналіз, метою якого є оцінка можливостей навчального закладу в наявному політичному, економічному та правовому полі, впливу зовнішнього середовища на реалізацію навчального процесу та здатність його здійснювати.

Література:

1. Антонова О. Є. Проектування освітнього середовища ВНЗ як чинника розвитку обдарованості студентів / О. Є. Антонова // Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до педагогічної дії: зб. матеріалів конференції. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – С. 123-127.
2. Братко М. В. (Сорока) Сутнісний зміст поняття «Освітнє середовище вищого навчального закладу» // Педагогічна освіта: теорія і практика. – Психологія. Педагогіка (18). – 2012. – С. 50-55.
3. Василенко Н. В. Институциональный подход к управлению образованием: дисс. ... доктора экономических наук: 08.00.05 / Василенко Наталья Валерьевна. СПб., 2009. – 333 с.
4. Ничкало Н. Г. Развитие человеческого капитала – стратегическое задание профессионального образования Коллективная монография / Н. Г. Ничкало // Модернизация профессионального образования: теория, опыт, проблемы; сост. Т. Ю. Ломакина; под. науч. ред. Т. Ю. Ломакиной; Федеральное государственное научное учреждение «Институт теории и истории педагогики» РАО / Коллективная монография. – М.: ФГНУ ИТИП РАО, 2012. – С. 201-220.
5. Литвинцева Г. А. Словарь терминов по институциональной экономике. – М., 2001. [Электронный ресурс] / Г. А. Литвинцева. – Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/96>.
6. Скоблева Э. И. Высшее профессиональное образование как институциональная система / Э. И. Скоблева // Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика. – 2010. – № 2. – С. 28-35.
7. Сергеева Л. М. Институційний аналіз у діяльності професійно-технічних навчальних закладів / Л. М. Сергеева // Моніторинг якості освіти: теорія та практика: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції; редкол.: В. О. Огнев'юк, Л. Л. Хоружа та ін. – К.: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2009. – С. 174-178.
8. Топчий Т. В. Институционализация непрерывной освіти в Украине: факторна обумовленість: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Т. В. Топчий. – Харків, 2006. – 20 с.
9. Цыренова А. А. Развитие человеческого капитала в условиях трансформации институциональной среды: монография / А. А. Цыренова. – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2006. – 178 с.
10. Чернякова Ж. Інтернаціоналізація інституційного освітнього простору Великої Британії / Жанна Чернякова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – № 1 (19). – С. 48–55.
11. Шевченко В. А. Институциональный механизм системной нестабильности экономики / В. А. Шевченко. – СПб.: Знание, 1999. – 91 с.
12. Ярошинська О. О. Освітній простір вищого навчального закладу як континуум для проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх фахівців / О. О. Ярошинська // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 35. – С. 558–567.

Сергеева Л. Н.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ

В статье речь идет о современных подходах к построению институционального образовательного пространства и рассмотрению его как совокупности содержательных процессов управленческой и профессионально-образовательной деятельности субъектов. Сконцентрировано внимание на качестве подготовки квалифицированных работников, что порождает необходимость целенаправленного обеспечения процесса институционализации профессионального образования, в частности ее систематического научного исследования. Определены факторы практики формирования институциональной образовательной среды, теоретически обоснованы требования институционального образовательного средового подхода к управлению развитием профессионального учебного заведения.

Ключевые слова: институциональная образовательная среда, конкурентоспособность на региональном рынке труда, профессионально-образовательное пространство, региональное образовательное пространство.

Sergeyeva L. M.

INSTITUTIONAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT
AT THE VOCATIONAL TRAINING ESTABLISHMENT

The article deals with modern approaches to building an institutional educational environment and views it as the sum of management and educational processes in the subjects researched.

The idea of an institutional educational environment in managing the vocational training establishment is of great importance. It entails building such an educational space where the institutional environment is viewed as the sum of management and training processes and has a growing meaning as the factor of managing its development. It consists of scientific forecasts and research, viewing the institutional educational environment as the source of the institutional development due to training and the condition for quality vocational education.

The article focuses on the quality of training qualified labour force, creating the need for a directed process of institutionalization of the vocational education. The research also describes the requirements of the approach to the institutional educational environment to managing the development of the vocational training institution through the more active dialogue between the training institution and the community. Such a dialogue includes discussing the perspectives of the VET system institutional development and building its capacity; developing mechanisms of reacting to the employer's and government requests. The article also identifies factors contributing to creating the institutional educational environment.

Key words: institutional educational environment, the competitiveness of the regional labour market, professional and educational space, regional educational space.

УДК 378.1

Серёжникова Р.К.*

НООСФЕРНАЯ ПЕДАГОГИКА КАК ИННОВАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ
В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ

В статье рассматривается идея реализации компетентностно-деятельностного подхода в профессиональной подготовке, предполагающего не только изменение содержания, форм и методов учебной деятельности студентов, но и не менее радикальное преобразование деятельности преподавателя, ориентированного на выработку у студентов опыта творческой самореализации.

Автор представляет данный подход в контексте нового научного направления – ноосферной педагогики, которую он понимает как возрождение духовной культуры через нравственные законы, побуждающие к истине и добру, формирующие нравственное сознание и нравственное чутье каждого индивида в процессе приобретения социального опыта.

Ключевые слова: ноосферная педагогика, компетентностно-деятельностный подход, студент, профессиональное образование, творческое самовыражение, креативное мышление.

* © Серёжникова Р.К.*